

Възстановителното правосъдие-
нов инструмент за защита
правата на пострадалите от
престъпления

проф. д-р Добринка Чанкова

*Председател на УС на Института
за решаване на конфликти*

Възстановително правосъдие

- от Restorative justice - трудно преводима конструкция
- Буквален превод - "възстановително правосъдие"
- Възприето в теорията понятие
- Една от най-атраktivните идеи на съвременната наказателна политика в глобален аспект

Възстановително

- най-добре разкрива водещата същност на този вид правосъдие, а именно - възстановяването на причинената от престъплението вреда, на жертвата и извършителя, на съществуващите връзки и отношения, на статуквото като цяло, на баланса и спокойствието в обществото

Правосъдие

- има се предвид широкото съдържание, което се влага в това понятие, а именно дейността на съда, прокуратурата и органите на досъдебното производство, както и на органите, които привеждат в изпълнение и изпълняват постановени от съдилищата присъди и решения

Възникване на теорията за възстановителното правосъдие /ВП/

- Хауърд Зер - ВП е образец /парадигма/ на алтернативно правосъдие, което се противопоставя на наказателно-репресивното правосъдие
- Нилс Кристи - конфликтът следва “да се върне” на неговите “собственици”

Възникване на теорията за възстановителното правосъдие /ВП/

- Приносът на аболиционистите
- Приносът на движенията в подкрепа на жертвите
- Приносът на Мартин Райт - смяна на наказателното правосъдие с гражданско
- Приносът на Джон Брейтуейт - теорията за реинтеграцията срам

Дефиниция на възстановителното правосъдие

- Множество дефиниции
- Общоприета дефиниция:
Възстановителното правосъдие /Restorative justice/ е процес, чрез който страните, свързани с дадено престъпление, съвместно решават как да се справят с неговите последици и отражението му върху бъдещето

Анализ

- Към настоящия момент в глобален аспект наказанието е типичното, основно средство за реакция при извършване на престъпления.
- Наказанието не е и не може да бъде единствено възможната последица при извършването на престъпление.

Анализ

- Съществува тенденция на разнообразяване и обогатяване на методите на съвременното наказателно-правно въздействие в борбата с престъпленията.
- Теорията за "двете следи", "двата пътя", двете възможности за реакция на престъплението.
- Основното задължение на държавата е да реагира, а въпросът как да се реагира е друг въпрос.

Основни изходни положения на теорията за ВП

- действащата наказателно-правосъдна система в глобален аспект не работи
- престъплението има своя произход в социалните условия и връзки в обществото; то е преди всичко засягане на човешките отношения и на второ място-нарушение на закона;
- непосредствена жертва на престъплението са лицата, пряко засегнати от неговия ефект, но вторична жертва са членовете на техните семейства, приятелите, обществото като цяло;
- за успешното решаване на проблемите, произтичащи от престъплението, личното участие на засегнатите е основно;

Основни изходни положения на теорията за ВП

- възможно е извършителят да се поправи, да научи нови начини за поведение в обществото; това с особена сила важи за младите правонарушители;
- при осъществяването на правосъдието е необходима гъвкавост, която да кореспондира със спецификата на всеки конкретен случай;
- сътрудничеството, кооперативните методи като цяло са по-плодотворни отколкото принудата;
- превенцията на престъпността е пряко зависима от участието на обществото, а не само от усилията на държавата и нейните институции

Основни принципи на възстановителното правосъдие

- лично участие на пряко засегнатите от престъплението
- разглеждане на престъплението, на неговите причини и последици приоритетно в социален контекст
- включване на обществото в този процес
- ориентираност към бъдещето

Операционни принципи на възстановителното правосъдие

- доброволно участие на страните в механизмите на този вид правосъдие
- непристрастност на лицата, подпомагащи страните да решат проблемите, произтекли от престъплението
- конфиденциалност на процедурата
- гъвкавост и др.

Сравнение на класическото наказателно правосъдие с ВП

Класическо наказателно правосъдие	Възстановително правосъдие
Престъплението се определя като акт, насочен срещу държавата	Престъплението се определя като акт, насочен срещу дадено лице и обществото
Престъплението се разглежда преимуществено в неговите законови рамки	Престъплението се разглежда във всичките му измерения- социални, икономически, емоционални
Фокусът е върху обвинението за извършеното, т.е. върху миналото /какво е направено/	Фокусът е върху решаването на проблемите, произтичащи от престъплението, т.е. върху бъдещето /какво следва да се направи/

Сравнение на класическото наказателно правосъдие с ВП

Отношения на противопоставяне	Диалог, преговори
Стимулиране на състезателността, на индивидуалистичните ценности	Стимулиране на взаимността
Активна роля на държавата, периферна роля на жертвата, пасивен извършител	Активна роля на жертвата и на извършителя, контрол от страна на държавата
Изключване на обществото	Включване на обществото

Сравнение на класическото наказателно правосъдие с ВП

Разчита се предимно на
упълномощени
професионалисти

Разчита се най-вече на
прякото участие на
жертвата и на
извършителя

Налагане на наказание
като средство за
въздържане и превенция

Предприемане на мерки
за възстановяване на
двете страни и за
помирение

Стигмата на
престъплението е
неизбежна

Стигмата може да се
избегне

Цели на ВП

- Да отговори в най-голяма степен на потребностите на пострадалия – материални, емоционални и социални
- Да подпомогне извършителя да осъзнае своята отговорност за стореното
- Да окаже реформиращо въздействие и превантивен ефект върху извършителя посредством реинтеграцията му в обществото
- Да окаже терапевтичен ефект върху отношенията между пострадалия и извършителя и др.

Модели на ВП

- Медиация между жертвата и извършителя на престъплението – доброволен и неформален процес, при който жертвата на дадено престъпление се среща на неутрална територия с извършителя и с помощта на трето незаинтересувано лице - медиатор се стремят да постигнат споразумение относно последиците на извършеното престъпление, при което отпада необходимостта от започване /продължаване/ на наказателното производство.

Модели на ВП

- Семейно-групово конферирание
- Форуми, в които участват извършителите на правонарушения /предимно непълнолетни лица/ и техните жертви; родителите, приятелите и други лица, които пострадалият и извършителят уважават; представители на различни институции - полиция, социални служби и т.н.
- Те обсъждат правонарушението, неговите последици, необходимите репарации, които са удовлетворителни за жертвата, поемат съвместни ангажименти, които да предпазят извършителя от по-нататъшно развитие на криминалната му кариера.

Модели на ВП

- **Възстановително конферирание**
- Процес, ръководен от полицейски служител, в който жертвата, извършителят и лица, които ги поддържат / обикновено членове на семейството и приятели / обсъждат измеренията на престъплението и начините за "изправяне на ситуацията".
- Прилага се предимно при непълнолетни извършители

Модели на ВП

- **Осъждащи кръгове**
- Специално сформирани групи, включващи членове на общността, обсъждат и решават проблемите, произтичащи от престъплението.
- Една от основните цели е "лекуване" на общността след престъпния акт.
- Приложими са в традиционните общества

Модели на ВП

- Комисии за истина и помирение
- Иновационна практика, която стартира в ЮАР през 1997 г. по програмата “Обществен мир”
- Цели мобилизиране на местните ресурси за решаване на конфликта, “умиротворяване” и изграждане на обществото
- Възстановителни резултати: извинение, поправяне на вредата, финансова компенсация и др.

Възстановителното правосъдие

- нова парадигма на наказателното правосъдие
- смяна на фокуса- от извършителя към жертвата на престъплението
- нов инструмент за приоритетна защита на жертвите на престъплението

Международноправна основа на възстановителното правосъдие

- Инструменти на ООН
- Инструменти на Съвета на Европа
- Инструменти на Европейския съюз
- Други документи

Инструменти на ООН

- Декларацията на ООН за основните принципи на правосъдието спрямо жертвите на престъпленията и злоупотреба с власт от 1985г.
- “...неформални механизми за решаване на спорове, вкл. медиация, арбитраж и обичайни практики следва да бъдат използвани където е уместно, за да улеснят помирението и обезщетяването на жертвите..”

Инструменти на ООН

- Минимални стандарти на ООН за мерките без лишаване от свобода /Токийските правила/ 1990 г.
- Не посочват експлицитно медиацията и ВП, но са в духа на ВП
- Фондирани са на основните принципи на ВП: насърчаване включване на обществото, окуражаване на извършителя да поеме отговорност и др.

Инструменти на ООН

- Резолюция 1999/26 на Икономическия и социален съвет “Развитие и приложение на медиацията и мерките на възстановителното правосъдие в наказателно-правосъдната система” 1999г.
- Медиацията и ВП се разглеждат като релевантен отговор на младежката престъпност

Инструменти на ООН

- Резолюция 2002/12 на Икономическия и социален съвет относно Основните принципи при използването на програми на възстановителното правосъдие в наказателно-правосъдната система, 2002г.
- Поставя фокуса върху основополагащите принципи, стандарти и гаранции при приложението на ВП и мерките, които следва да бъдат предприети за по-нататъшно му развитие

Инструменти на ООН

- ВП е значима тема в дневния ред на конгресите на ООН по превенция на престъпността - Виена, 2000г. и Банкок, 2005г.
- В Заключителните декларации акцентът е поставен най-вече върху приложението на ВП по отношение на престъпленията на непълнолетните и младите извършители

Инструменти на ООН

- Ръководство на ООН по Програмите за възстановителното правосъдие, 2006г.
- Преодолява стеснителното разбиране на приложното поле на ВП
- Насърчава най-широко прилагане на ВП

Инструменти на ООН

- Не задължават държавите-членки да предприемат конкретни действия, само ги насърчават
- Трудно се постига съгласие между държавите, когато следва да се отчита многообразието на култури и различния правен и социален ред
- Много остава да се прави в бъдеще време

Инструменти на Съвета на Европа

- Препоръка № R/85/11 за положението на жертвата в рамките на наказателното производство
- Препоръчва на правителствата да изследват предимствата на медиацията и помирението и да ги приложат в наказателния процес

Инструменти на Съвета на Европа

- Препоръка № R/87/21 за подпомагане на жертвите и превенция на виктимизацията
- Насърчава експериментирането на медиацията и оценката на нейните резултати с оглед защита интересите на жертвата /заменена с Препоръка /2006/ 8 за подпомагане на жертвите на престъпността/

Инструменти на Съвета на Европа

- Препоръка № R/87/20 за социалната реакция на правонарушенията на непълнолетни
- Препоръка № R/88/6 относно социалната реакция на противоправните деяния на непълнолетните от семейства на мигранти
- Препоръка № R /95/ 12 за администриране на наказателното правосъдие
- Препоръка № R /96/ 8 за наказателната политика в Европа в период на промени

Инструменти на Съвета на Европа

- Препоръка № R /99/19 за медиация по наказателни дела
- Дефинира медиацията като всеки процес, при който жертвата и извършителят могат, ако доброволно се съгласят, да участват активно в решаването на проблемите, произтичащи от престъплението с помощта на безпристрастно трето лице

Инструменти на Съвета на Европа

- Препоръката е иновационен и обхватен документ
- Закрепва основните принципи на ВП
- Определя необходимостта от далновидна наказателна политика и законодателна рамка
- Изследва връзката на медиацията с наказателно-правосъдната система и основните правни гаранции
- Постава акцент върху качеството на практиката
- 2007г.- Основни насоки за по-ефективно прилагане на препоръката за медиация по наказателни дела

Инструменти на Съвета на Европа

- Препоръка № R /2000/ 22 за разширяване приложението на Европейските правила за обществените санкции и мерки
- Препоръка № R /2003/ 20 относно новите начини за противодействие на правонарушенията на непълнолетни и ролята на правосъдието по отношение на младежта
- Препоръка № R /2006/ 2 относно Европейските правила за затворите

Инструменти на Съвета на Европа

- 26-та конференция на Европейските министри на правосъдието /Хелзинки, 2005/ приема резолюция “Социалната мисия на наказателно-правосъдната система: Възстановителното правосъдие”
- Министрите се споразумяват за сътрудничество и бъдещи активни действия за насърчаване на ВП

Инструменти на Съвета на Европа

- 27-та конференция на Европейските министри на правосъдието /Ереван, 2006/ приема резолюция, която също се позовава на медиацията и ВП
- Отчита се необходимостта от мониторинг на изпълнението на Препоръка № R /99/19

Съветът на Европа и ВП

- Дълготраен интерес към медиацията и мерките на възстановителното правосъдие
- Балансиран подход- както от перспектива на жертвата, така и от перспектива на извършителя, а така също от общия интерес за добро правосъдие
- Необвързващи актове, но пораждащи голям ефект

Инструменти на Европейския Съюз

- През 1999 г. Европейската комисия формулира Съобщение за жертвите на престъпления в Европейския съюз
- Медиацията между жертва и извършител може да бъде алтернативно решение на дългите и обезкуражителни наказателни процедури, а така също тя е в интерес на жертвите
- Препоръчва научни изследвания, експерименти и оценка

Инструменти на Европейския Съюз

- През 1999 г. Европейският Съвет в Тампере приема План за действие /1999-2004/ за осъществяване на напредък в постигането на европейска зона за свобода, сигурност и правосъдие
- Държавите-членки следва да приемат алтернативни, извънсъдебни процедури

Инструменти на Европейския Съюз

- Рамково решение на Съвета на ЕС от 15 март 2001г. относно правното положение в наказателното производство на жертвите на престъпления
- В срок до 22 март 2006г. държавите-членки следваше да разработят и приемат съответните закони, правилници и административни процедури за въвеждане на инструменти на възстановителното правосъдие в полза на жертвата

Инструменти на Европейския Съюз

- Рамковото решение не бе приложено пълноценно
- Заменено с Директива 2012/29/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 25 октомври 2012 г. за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления
- Насърчава приложението на възстановителното правосъдие, като поставя специален акцент на гаранциите за предпазване на жертвите от вторично и повторно виктимизиране
- Държавите членки следва да се съобразят с директивата до 16 ноември 2015 г.

Европейският съюз и ВП

- Финансира научни проекти по ВП
- Подпомага обучението по ВП
- Акцентира на развитието на ВП на национално ниво и насърчава обмена на информация и сътрудничеството между държавите

Други документи за ВП

- Декларация от Льовен за целесъобразността на насърчаването на възстановителния подход при престъпленията на непълнолетни, 1997
- Приета от Първата международна конференция “Възстановително правосъдие за непълнолетни: възможности, рискове и проблеми за научни изследвания”

Други документи за ВП

- Становище за положението на жертвата в процеса на медиация, 2003 - Европейски форум за подпомагане на жертвите
- Становище за принципите на възстановителното правосъдие, 2004 Restorative Justice Consortium, UK

Инфраструктура на ВП

- Международни и национални неправителствени организации
- Структури в рамките на междуправителствени организации
- Научни проекти
- Пилотни проекти
- Университетски програми
- Летни училища за практики
- Конференции, конгреси и т. н.

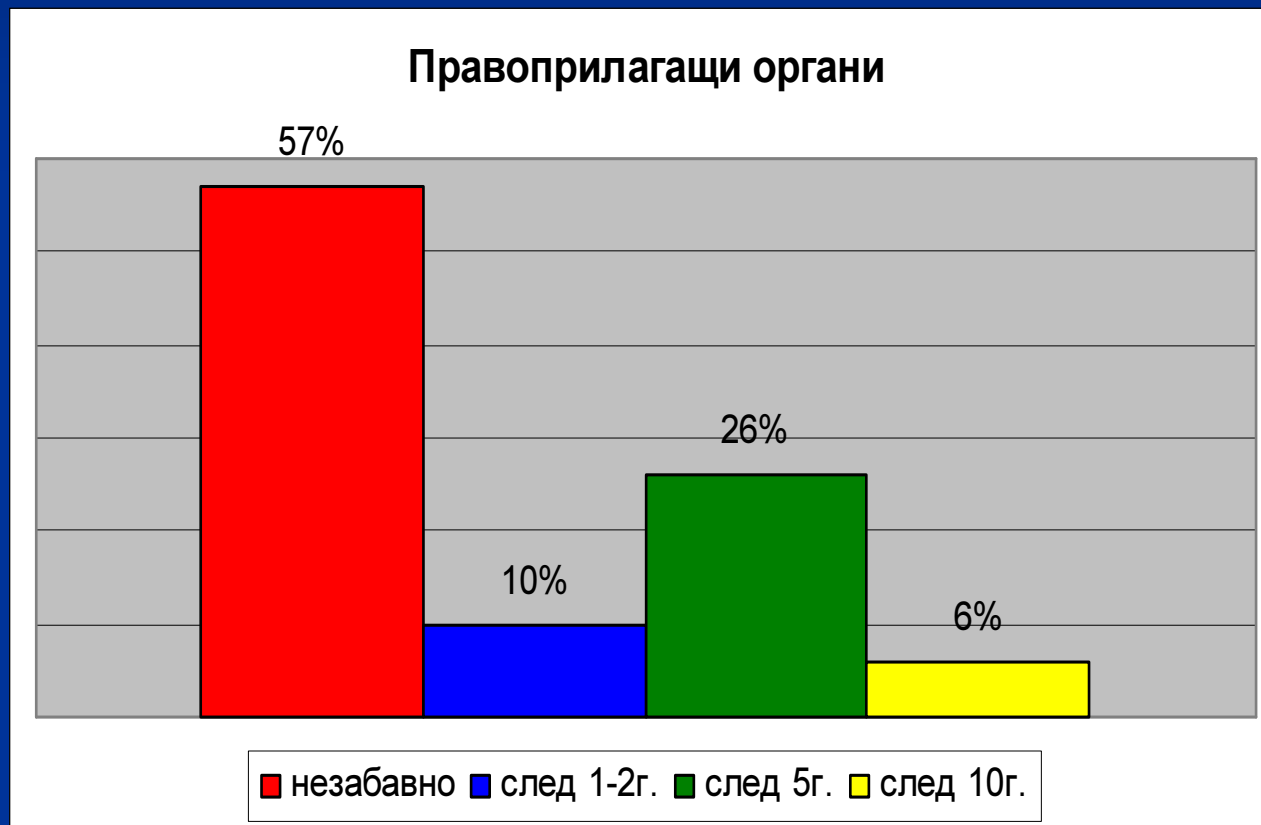
Приложение на инструментите на ВП

- САЩ
- Канада
- Австралия
- Нова Зеландия
- Редица страни на Азия, Африка и Латинска Америка
- Европа

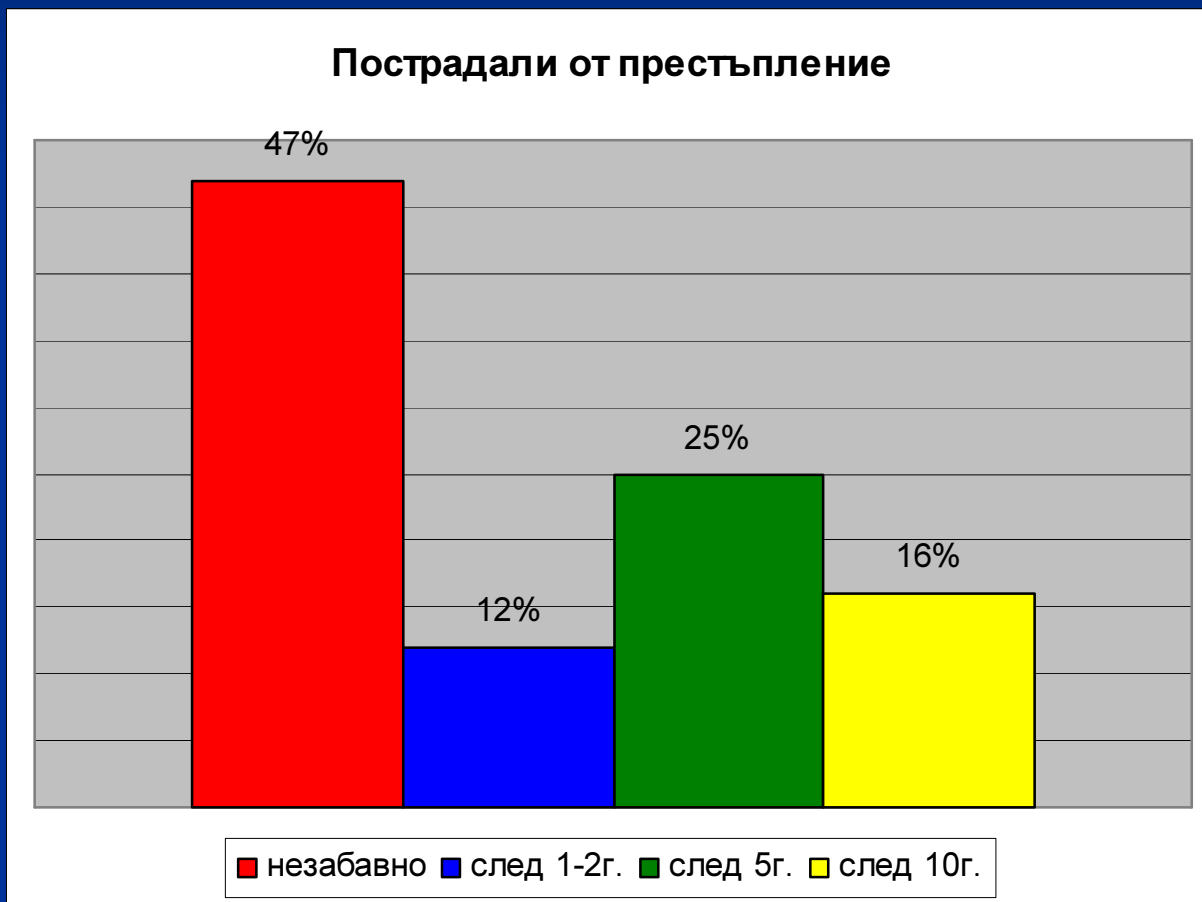
Възстановителното правосъдие в България

- Чл.3, ал.2 от Закона за медиацията /2004/ посочва, че медиация се провежда и в случаите, предвидени в НПК
- НПК /2005/ не уреди случаите, в които се провежда медиация
- Проведените социологически проучвания показват, че медиацията по наказателни дела като основен инструмент на ВП е желана възможност както от професионалистите, така и от широките обществени слоеве.

Кога във времето виждате евентуалното въвеждане на ВП в наказателно-правосъдната ни система ?

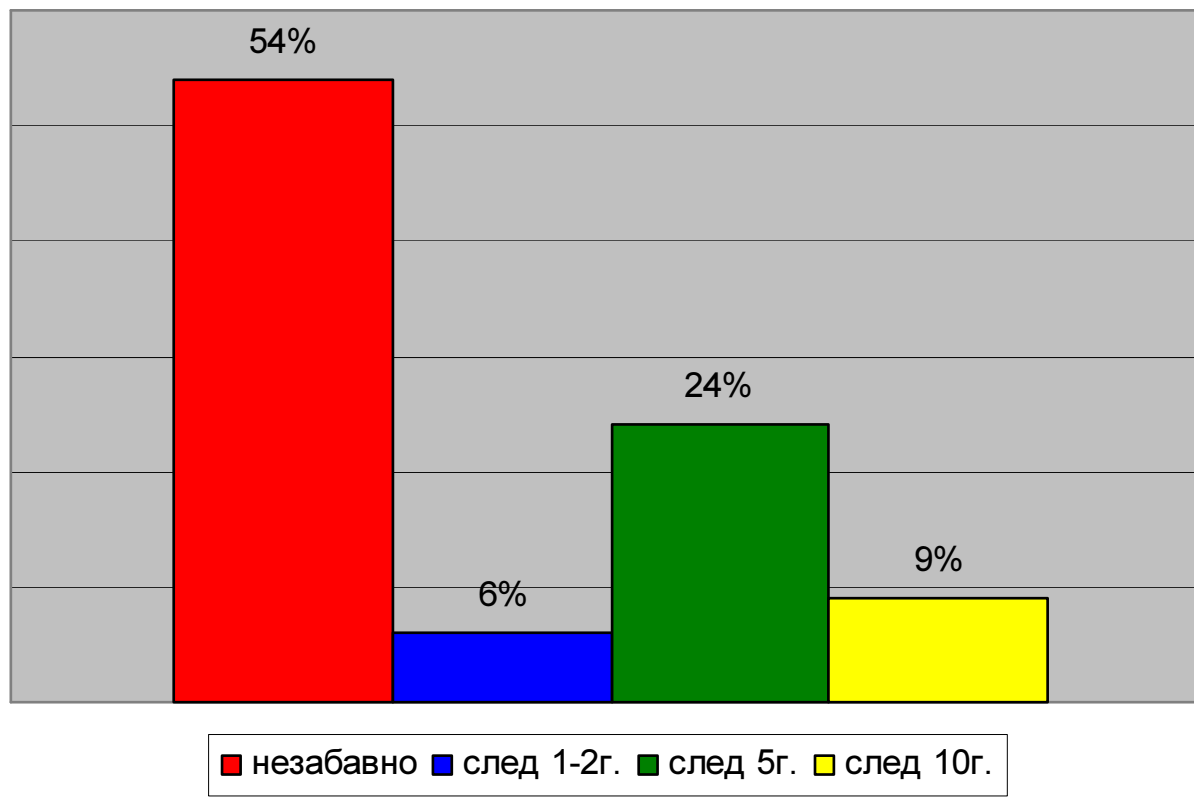

Кога във времето виждате евентуалното въвеждане на ВП в наказателно- правосъдната ни система ?

Кога във времето виждате евентуалното въвеждане на ВП в наказателно-правосъдната ни система ?

Извършители на престъпление

Кога във времето виждате евентуалното въвеждане на ВП в наказателно- правосъдната ни система ?

- Широките обществени слоеве
- само 14% не са оптимисти за близкото бъдеще на ВП в България
- 12% изразяват умерен скептицизъм и
- 74% са позитивни за неговата добра перспектива.

Възстановителното правосъдие в България

- Национална стратегия за подпомагане и компенсация на пострадали от престъпления 2006г.- създаване на възможност пострадалите да участват в медиация в хода на наказателното производство
- Стратегия за продължаване на реформата на съдебната система в условията на пълноправно членство в ЕС 2010г.- създаването на цялостна система за алтернативно решаване на спорове е посочено като приоритет
- Концепция за наказателната политика в РБългария за периода 2010-2014г.- предвижда въвеждането на възстановителни мерки спрямо лица с неправомерно поведение, вкл. помирение с пострадалия
- Концепция за правосъдието по отношение на децата -2011

Възстановителното правосъдие в България

- Би предоставило адекватна защита на правата и интересите на жертвите
- Би способствало за рехабилитация и реинтеграция на извършителите и особено на непълнолетните
- Би увеличило възможностите за реакция в зависимост от конкретния случай
- Би разтоварило органите на наказателното производство

Ролята на Института за решаване на конфликти за промотиране на ВП

- Осъществява научни изследвания от създаването си през 2000 г.
- Публикува статии и книги за същността на ВП и неговите модели
- Участва в множество международни научни проекти за промотиране на ВП
- Разработва законодателни предложения за въвеждане на ВП в българската правна система

Ролята на Института за решаване на конфликти за промотиране на ВП

- “Възстановителното правосъдие в Европа: защита на жертвите и овластяване на професионалистите” – 2012-2014 г.
- Двугодишен проект, чиято цел е улесняване прилагането на Директива 2012/29/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 25 октомври 2012 година за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления

Ролята на Института за решаване на конфликти за промотиране на ВП

- Водеща организация по проекта е международният аналитичен център за независими академични изследвания Independent Academic Research Studies (IARS), базиран във Великобритания
- Европейски партньори: НПО «Възстановително правосъдие - Холандия» Европейската организация за публично право (Гърция), Университета за приложни науки (Германия) и ИРК

Ролята на Института за решаване на конфликти за промотиране на ВП

- В рамките на проекта са извършени литературен обзор и социологическо проучване сред правоприлагащите органи и жертвите на престъпления относно възможностите на ВП за тяхната защита
- Разработени са Протоколи и Указания за гаранции за жертвите, Учебни програми за професионалисти и Указател за добрите практики за междуинституционално сътрудничество

Ролята на Института за решаване на конфликти за промотиране на ВП

- Предстои пилотно обучение за апробиране на учебните материали
- Възнамеряваме да издадем книга с резултатите от проекта
- Основната цел на проекта е да създаде научни и практически продукти, които могат да бъдат директно използвани от жертвите на престъпления, политиците и практиците при националната имплементация на Директивата за жертвите

Основна библиография по ВП

- Wright, M. *Restoring Respect for Justice*, Waterside Press, 2008
- Johnstone, G. & Van Ness, D. /eds./ *Handbook of Restorative Justice*, Willan Publishing, 2007
- *Handbook on restorative justice programmes*, United Nations, 2006
- Miers, D. & Willemsens, J. /eds./ *Mapping Restorative Justice. Developments in 25 European Countries*, European Forum for Victim-Offender Mediation and Restorative Justice, 2004
- Aertsen, I., Mackay, R., Pelikan, C., Willemsens, J. and Wright, M. *Rebuilding community connections- mediation and restorative justice in Europe*, Council of Europe Publishing, 2004
- Johnstone, G. *A Restorative Justice Reader*, Willan Publishing, 2003
- Umbreit, M. *The Handbook of Victim- Offender Mediation*, Jossey-Bas, 2001
- *Victim-Offender Mediation in Europe. Making Restorative Justice Work*, Leuven University Press, 2000
- Чанкова, Д. *Възстановителното правосъдие. Сравнителноправен анализ*, София, 2011

По-важни интернет източници

- European Forum for Restorative Justice-
<http://www.euforumrj.org/>
- International Institute for Restorative Practices -
<http://www.iirp.org/>
- Restorative Justice Council-
<http://www.restorativejustice.org.uk/>
- Restorative Justice Online –
<http://www.restorativejustice.org>
Restorative Justice in Europe-
http://www.rj4all.info/content/RJE_partners

Вместо заключение

- Възстановителното правосъдие продължава вече десетилетия да бъде приоритетна тема за творците на наказателната политика
- Тя ангажира както вниманието на международните, така и на националните институции, на учените и неправителствените организации
- Законодателното уреждане на ВП в България би отговорило на очакванията на обществото и би доближило наказателно-правосъдната ни система до европейските стандарти.

■ Благодаря за вниманието !!!

■ www.icr-bg.org

■ chankova@yahoo.com